



DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2018.04.038>

УДК 338.45 : 338.244.47

JEL: C22, D69, H72, L50, O14, O018, O57, R12

**Шовкун І.А.**, канд. екон. наук,  
провідний науковий співробітник  
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"  
e-mail: econvvv9@gmail.com

### **ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ДОСВІД ПРОВІДНИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН І ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

*Розглядаються питання промислового розвитку в умовах децентралізації владних та економічних повноважень держави, проведення якої започатковано в Україні. Оскільки проблема деіндустріалізації національної економіки залишається дуже гострою, то у цьому дослідженні представлено ті засоби та інструменти щодо її вирішення, які має у своєму арсеналі політика децентралізації. Метою статті стало розкрити зміст децентралізації, узагальнити випробувані у провідних індустріальних країнах підходи до забезпечення економічного зростання та підвищення суспільного добробуту на основі промислового розвитку регіонів, а також обґрунтувати доцільність їх використання в Україні.*

*Висвітлено сутнісні аспекти децентралізації та розкрито характер її впливу на інвестиційний клімат. Узагальнено підходи до проведення децентралізації повноважень держави та віднаходження ефективних форм забезпечення суспільно-економічного розвитку регіонів на індустріальній основі на прикладах країн – лідерів світової промислово-технологічної сфери. Обґрунтовано доцільність поглиблення процесів децентралізації та промислового розвитку для посилення економічної спроможності регіонів в Україні. Побудовано економетричні моделі, які засвідчили наявність статистично значущого впливу промислового бізнесу та бюджетної децентралізації на добробут населення країни у довгостроковому періоді (2001–2016 рр.). Проведено кластерний аналіз, що підтвердив значний вплив бюджетної децентралізації та розвитку виробничого бізнесу (включаючи промисловий та сільськогосподарський) на рівень добробуту населення у сукупності регіонів країни, а також дав змогу визначити пріоритетність переробної промисловості порівняно з іншими видами виробництва для забезпечення заможності населення регіонів. Показано, що ключем до зміни стану економіки регіонів на краще повинна стати розбудова нового промислового сектора на основі технологій Індустрії 4.0 у руслі стратегії розвитку промислового комплексу країни<sup>1</sup>.*

*К л ю ч о в і с л о в а : децентралізація владних та економічних повноважень держави, промисловий розвиток, розвиток регіонів, інвестиційний клімат, локалізація виробництва, галузевий таргетинг, інноваційні кластери, суспільний добробут, спроможність громад*

Реформа з децентралізації владних та економічних повноважень держави, проведення якої започатковано в Україні, є революційним кроком, що впливає на всі сфери суспільно-економічних відносин. Коли люди, які проживають у селі, селищі, містах, мають повноваження повноцінних господарів на їхній малій батьківщині, розпоряджаються фінансами, майном, землею, тоді вони мотивовані дбати про розбудову економічного потенціалу своєї території як джерела якісних зрушень у своєму житті та громади загалом.

Політика фіскальної децентралізації та пов'язана з нею децентралізація економічних повноважень держави, що реалізується урядом, покликана розкрити потенціал розвитку територій, надати поштовх прискоренню економічного зрос-

<sup>1</sup> Автор дякує всім, хто долучився до сліпого рецензування цієї статті. Цінні зауваження і рекомендації рецензентів допомогли у доопрацюванні статті та стануть дороговказом у подальших дослідженнях.



тання. Важливим чинником досягнення цієї мети може стати залучення промислового бізнесу до вирішення проблем розвитку регіонів країни.

На тлі усвідомлення великого потенціалу децентралізації як можливого чинника створення умов для розвитку регіонів і забезпечення заможності громад у середовищі політиків, урядовців, дослідників, аналітиків, громадянського суспільства України визначаються з принципами сучасної політики регіонального розвитку та механізмами зміцнення стратегічної спроможності територіальних громад [1, 2]. Практична ж реалізація реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади усе ще перебуває на етапі утворення об'єднаних територіальних громад. Самі ж громади поки не вирвалися із зачарованого кола комунальних проблем, а тому тільки згодом вчитимуться стабільно функціонувати й усталено розвиватися без централізованого фінансування, самостійно віднаходити власні та залучати ресурси для цього [3, 4]. Також у контексті політики децентралізації, інноваційним інструментом якої повинна стати смарт-спеціалізація регіонів за європейським зразком, обговорюються можливості активізації використання промислового потенціалу регіонів [5]. Проте визнається, що застосування інструментів, передбачених у проекті урядової Стратегії розвитку промислового комплексу України [6] для забезпечення розвитку промисловості у регіонах, може створити загрози консервації застарілої економічної структури старопромислових регіонів. Тож питання промислового розвитку в умовах децентралізації залишаються актуальними і потребують усебічного розгляду. Мета цієї статті – розкрити сутнісні аспекти децентралізації, узагальнити випробувані у провідних індустріальних країнах підходи до забезпечення суспільного добробуту на основі промислового розвитку регіонів, а також обґрунтувати доцільність їх використання в Україні.

#### ***Політико-економічні аспекти децентралізації та її впливу на інвестиційний клімат***

Децентралізація адміністративних і фінансових повноважень держави є тією інституційною реформою, що розширює простір для демократизації соціально-економічного життя країни, активізації незалежних ініціатив у регіонах, створення сприятливого для економічного розвитку інвестиційного клімату. Увага до цього виду інституційних трансформацій виникла у світі ще у 1960–1980-ті роки, після тривалого історичного періоду, коли централізація влади і ресурсів забезпечувала швидке проведення індустріалізації економіки (наприклад, у СРСР це робилося форсовано, ціною великих людських та економічних жертв українського села [7]) та післявоєнного індустріального відродження (Німеччина, Італія) [8]. Коли ж надлишок централізації державної влади став породжувати державилевіафани, що підривало інституційну силу економічних систем та їх здатність до розвитку, тоді у багатьох країнах були змушені проводити радикальні реформи, у яких децентралізація посіла важливе місце.

Упродовж останніх десятиліть у різних країнах світу здійснюються реформи державної адміністративно-управлінської системи та економіки. Широкого розповсюдження набув перехід від політики авторитаризму до демократії, децентралізації та утвердження місцевого самоврядування. Зусилля щодо децентралізації продиктовані переконанням у тому, що посилення місцевого урядування є критично значущою передумовою для розосередження політичної та економічної влади держави і демократизації управління [9, 10].

З концептуальної точки зору децентралізація є способом реорганізації влади, що спрямований на побудову системи державного управління на засадах спільної

відповідальності влади на центральному, регіональному та місцевому рівнях за принципом субсидіарності. Тим самим відкривається можливість для підвищення загальної якості та ефективності системи управління у країні, утвердження авторитету і потенціалу субнаціональних рівнів влади [11]. Децентралізація прокладає шлях до створення більш відкритого та уважного до потреб громади місцевого самоуправління. Водночас вона стає ключовим елементом забезпечення участі місцевого самоуправління у вирішенні економічних, соціальних і політичних потреб і пріоритетів людей. Місцева влада зблизка бачить проблеми людей, краще розуміє злободенні питання, що мають вирішуватися на локальному рівні. Важливе місце у переліку таких питань посідають зниження масштабів бідності у регіоні та підвищення добробуту людей за рахунок створення робочих місць. Децентралізація покладає на владу ширші обов'язки, ніж тільки забезпечення місцевої громади суспільними послугами, тому спонукає до пошуку і впровадження інноваційних підходів та інструментів у практику урядування.

Як показують численні дослідження, децентралізація сприяє суспільно-економічному розвитку тим, що спонукає владу оперативніше реагувати на потреби різних верств суспільства вже на низовому рівні [8, 12, 13]. При цьому суспільство залучається до партнерських відносин з децентралізованими державними інституціями і це підтримує політичну стабільність у країні. Також розмивається недовіра населення до влади та пробуджуються інноваційні ініціативи суспільства. Важливо, що полегшується вирішення проблем тих груп, які мають невеликий потенціал колективного впливу (дрібних фермерів, підприємців тощо). До того ж відкриваються додаткові можливості для мобілізації ресурсів, встановлення більш справедливого балансу сил між місцевими громадами та вищими рівнями влади, утверджується спроможність громадянського суспільства до реалізації стратегій творчого розвитку.

Нині наукою накопичено великий масив свідчень про суперечливий, але переважно позитивний вплив фіскальної децентралізації на економіку та суспільний добробут [14–18]. Реформування міжбюджетних відносин визнається важливою передумовою для досягнення різнобічного і багаторівневого економічного зростання, оскільки створюються гарні стимули, удосконалюється практика формування та реалізації політики держави і місцевих урядів. Спостереження за країнами ОЕСР показали, що фіскальна децентралізація сприяє ефективності надання державних послуг і тим самим забезпечує інклюзивне зростання [19, 20]. Також посилюються тенденції до прискорення зростання економік, особливо ж тих країн, які мають відносно вищий ступінь глобалізації. Прикметно, що у Китаї поглиблення децентралізації сприяло нарощенню високотехнологічного випуску завдяки тому, що органи місцевого самоврядування збільшили інвестиції в науку і технології задля досягнення здорового і стійкого економічного розвитку [21].

Вагома частина економічного ефекту від децентралізації виникає завдяки формуванню позитивного інвестиційного клімату, що відбувається внаслідок поліпшення політики місцевої влади, яка стає дружньою до бізнесу. Економетричні розрахунки показали [22], що з поглибленням фіскальної децентралізації (виміряної за часткою витрат місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету) інвестиційний клімат покращується, зокрема, за такими його характеристиками, як справедливість податкового регулювання, рівень податкового навантаження, стан розвитку необхідної інфраструктури (транспортної, комунікаційної, освітньої, судової, правової, ринкової), рівень економічної свободи тощо. У сприятливому діловому середовищі активізується підприємництво і малий бізнес, розви-



вається нова економіка, посилюється дія інноваційних драйверів у структурі економіки, прискорюється науково-технологічний розвиток. Непрямим ефектом оздоровлення інвестиційного клімату стає посилення макроекономічної стабільності [23], що сприяє економічному зростанню та зменшенню необхідності застосування державою примушення.

### *Досвід сприяння промислового розвитку регіонів провідних індустріальних країн*

Світова практика дає багатий матеріал для досліджень впливу політики децентралізації на економічний розвиток у провідних країнах і тих, що розвиваються. Переважна увага дослідників тематики децентралізації, судячи з відомих нам джерел, приділяється вивченню її впливу на зростання економіки загалом, зміни у суспільній нерівності, диференціації економічного потенціалу регіонів. Галузеві ж аспекти, а саме промислові, якщо і згадуються, то тільки побіжно. Оскільки в Україні проблема деіндустріалізації економіки залишається дуже гострою [24, 25], а політика децентралізації має у своєму арсеналі певні засоби щодо її вирішення, то у своєму дослідженні ми звернулися до досвіду провідних індустріальних країн, якими є США і Китай.

#### *США*

Сполученим Штатам, як країні, де діє англосаксонський тип місцевого самоврядування, притаманний високий ступінь децентралізації функцій держави в соціально-економічній сфері. Федеративна система надає штатам певну економічну автономію й широкі повноваження [26]. Американські штати самостійно дбають про власний розвиток, визначають його траєкторію, що у підсумку обумовлює економічне становище всієї країни [27]. Крім того, у країні функціонує близько 85 тис. місцевих органів влади, що мають високий ступінь незалежності урядування на своїй території та податкові повноваження [28].

Штати відстоюють свої економічні інтереси і статус, конкуруючи між собою за обмежені ресурси національної економіки. Кожен штат реалізовує власні програми розвитку для досягнення економічних цілей. Швидке зростання податкових доходів штатів, порівняно з доходами федерального уряду, дає їм змогу вільно експериментувати у визначенні політики розвитку та виборі відповідних інструментів. Упродовж останніх десятиліть активізується тенденція до перетворення штатів на "локомотиви" економічного зростання, що особливо важливо в умовах глобалізації та посилення міжнародної конкуренції.

Посилення самостійності штатів було зумовлено фінансовою неспроможністю центрального уряду здійснювати такі програми економічного розвитку, які б забезпечили більш-менш рівномірний розвиток регіонів країни. Це активізувало практику розроблення урядами штатів і муніципалітетами програм економічного розвитку задля підтримки власної конкурентоспроможності та утвердження своїх позицій у національній та глобальній економіці. Рішення влади нижніх рівнів у політиці економічного розвитку виявилися більш ефективними, ніж влади національного рівня, оскільки вони приймаються під тиском місцевих ринкових сил відповідно до наявних потреб і ресурсів.

Програми економічного розвитку штатів характеризуються великим різноманіттям, що об'єктивно зумовлено відмінностями у наявних природних, капітальних і людських ресурсах. Зміст програм зазнав еволюції під впливом суспільно-економічних змін. Основними елементами програм штатів у рамках політики стимулювання економічного розвитку наприкінці ХХ ст. були заходи з локалізації та галузевого таргетінгу. Такі заходи застосовуються з метою поживлення

економіки території шляхом приваблення нових фірм і збереження тих, що працюють, залучення прямих іноземних інвестицій у виробничий сектор. При цьому використовуються різні інструменти економічного стимулювання – субсидії на придбання земельних ділянок, податкові пільги тощо. Практика свідчить, що ці інструменти дійсно допомагають залучати великі промислові фірми і тим самим долати нагальні проблеми безробіття.

Разом із тим результативність програм локалізації є багатоаспектною та неоднозначною – подеколи їх здійснення виявляється досить витратним. Намагання урядів штатів залучати до своїх регіонів провідних світових виробників пов'язане із наданням чималих стимулів міжнародним компаніям, але воно того варте, оскільки дозволяє створювати високооплачувані робочі місця і працевлаштовувати тисячі людей безпосередньо на локалізованих підприємствах та ще й у суміжних галузях. Так, вартість стимулюючого пакета, наданого штатом Джорджія корейській компанії KIA, за оцінками, сягала 410 млн дол. США [27]. Відкриття підрозділу Kia Motors Manufacturing Georgia у 2009 р. забезпечило роботою 3 тис. осіб на цьому заводі та ще 7,5 тис. осіб – на суміжних підприємствах [29]. Штат Алабама ще раніше надав німецькій компанії Mercedes-Benz стимулів на суму 250 млн дол. США, подарувавши 1000 акрів землі під будівництво виробничих цехів та автотреків [30]. Підприємство Mercedes-Benz U.S. International Inc. за працювало у 1995 р., а станом на початок 2015 р. на ньому було зайнято 3,4 тис. працівників [31].

Серед нещодавніх прикладів реалізації політики локалізації потрібно згадати про розміщення у штатах Південна Кароліна і Теннессі потужностей компанії Electrolux, що визнана світовим лідером у галузі виробництва побутової техніки і приладів [32]. Вартість податкових стимулів, що принадили компанію Electrolux до Південної Кароліни, за офіційними оцінками, становитиме 73 млн дол. США і діятиме упродовж 32 років [33]. Виконання планів компанії інвестувати починаючи з 2018 р. 500 млн дол. США у модернізацію своїх підприємств та розширення виробництва у найближчі 3–4 роки дасть змогу розробити нові продукти, здійснити автоматизацію та інноваційне оновлення виробництва, а головне – відкрити нові робочі місця з достойною оплатою. Разом із тим компанією прийнято рішення про закриття наприкінці 2019 р. старих потужностей у місті Сент-Клауд (штат Міннесота), що загрожує місту втратою 900 робочих місць і перетворенням його на "сонне царство".

Залучення у регіони потужних промислових компаній створює передумови для локалізації ще й суміжних виробництв і формування виробничих кластерів. Уряди штатів концентрують свої зусилля на забезпеченні сприятливих умов для цілих галузей промисловості. Політика сприяння інвестуванню у перспективні галузі отримала назву "галузеве таргетування" [34]. Як стратегія економічного розвитку регіонів країни галузеве таргетування почали застосовувати ще у 1970-ті роки з метою підтримки внутрішнього промислового виробництва [35]. З того часу різні штати США реалізували велику кількість програм галузевого таргетування – від таргетування сланцевої промисловості у Піттсбургу до лісопромислового виробництва на Алясці. В результаті було збільшено кількість робочих місць, підвищилася загальна продуктивність і вирости ефективні доходи в усіх ланках суміжних виробництв.

У 1990-ті роки штати практикували розроблення стратегій економічного лідерства, що передбачало опертя на формування галузевих кластерів на основі мережевої взаємодії між фірмами. Наприклад, у відповідній стратегії штату Іллі-

нойс було визначено 12 ключових промислових кластерів, у т.ч. агропромисло-вий, вугледобувний, з виробництва електричного та телекомунікаційного устаткування, біомедичної продукції тощо. Пріоритетними секторами у Чикаго було визнано біотехнології, телекомунікації, екологічні технології, програмне забезпечення тощо. Вибір конкретних галузей зумовлений низкою аргументів – перспективністю певного виду виробництва, наявністю природно-кліматичних умов і необхідних ресурсів (капіталу, кваліфікованої робочої сили тощо), існуванням внутрішнього попиту на відповідну продукцію. Пропоновані штатами стимули для розбудови галузей індустрії (субсидії, податкові пільги тощо) полегшують розвиток нових виробництв, створення робочих місць, а у підсумку дають змогу долати бюджетні обмеження.

Еволюція інструментів регіонального розвитку з початку XXI ст. відбувалася у напрямі від програм локалізації окремих виробництв і галузевого таргетування до підтримки індустріальних інноваційних кластерів (у т.ч. технополісів, бізнес-агломерацій, просторово сконцентрованих високотехнологічних кластерів). Завдання щодо формування та зміцнення регіональних інноваційних кластерів у США було піднято на рівень найважливіших національних пріоритетів у 2001 р. [36]. Кластерна політика економічного розвитку орієнтована на концентрацію і спеціалізацію виробництв у регіонах, посилення конкурентоспроможності учасників кластерів та розширення експорту їхньої продукції. Залучення промислових виробництв з високим потенціалом зростання, нагромадження і використання місцевого капіталу, організація і планування бізнес-процесів, налагодження державно-приватного партнерства, співпраця з асоціаціями місцевого бізнесу – усе це забезпечує економічне пожвавлення територій.

На тлі активізації міжнародних торговельних суперечок, що останнім часом навіть загрожують перерости у торговельні війни, регіональні кластери рятують виробників від зайвих ускладнень. Участь у кластерних структурах дає компаніям-виробникам можливість скоротити ланцюжки постачання, зробити їх менш глобальними і більш регіональними.

Регіональні інноваційні кластери залишаються ключовими елементами економічної політики штатів. Прикметно, що навколо цієї ідеї формуються програми провідних кандидатів на пости губернаторів у багатьох штатах. Складання кластерної стратегії організовується у співпраці між державними агенціями штату та бізнес-лідерами, університетами, місцевою владою. Учасниками кластерів стають провідні наукові університети та приватні компанії, що ведуть глобальний бізнес, регіональні освітні заклади, логістична інфраструктура. Така композиція учасників створює кращі умови для комерційної взаємодії науки, освіти та бізнесу, а також задоволення потреб промислових учасників кластера в інноваційно-технологічних розробках, підготовлених працівниках, що у підсумку підвищує конкурентоспроможність продукції кластерів на широких глобальних ринках [37].

Індустріальні інноваційні кластери сприяють розвитку територій та переходу до економіки з широкими можливостями [38]. Відповідно, місцеві уряди, заохочуючи локалізацію виробництва, повинні дбати про розвиток соціальної та виробничої інфраструктури, потрібної для роботи промислових комплексів. Необхідним елементом економічної стратегії стає формування логістичних кластерів, що виконують інфраструктурні функції з переміщення та зберігання товарів від початку до кінця ланцюжка постачання. Наприклад, суб'єкти логістичного кластера у штаті Огайо надають послуги з перевезень автомобільним, залізничним, водним, повітряним транспортом, включаючи мультимодальні перевезення та

кур'єрську доставку [39]. Фахівців для логістичної галузі готують у державному університеті Огайо, а інноваційні технології з радіочастотної ідентифікації та навігації адаптуються під потреби споживачів у інжиніринговому центрі RFID Solutions Center Dayton, що є підрозділом міжнародної компанії Alien Technology [40]. Цей кластер виник у зв'язку з високою концентрацією у регіоні об'єктів переробної промисловості, а саме: металургії, машинобудування, з виробництва неметалевої мінеральної продукції, електричного і транспортного обладнання, резинової та пластмасової продукції. В Огайо та прилеглих до нього штатах зосереджено близько 61% потужностей переробної промисловості США та проживає 59% населення. Тож регіон потребує мати надійну логістичну інфраструктуру, що забезпечує йому ефективні зв'язки з глобальними ринками та підвищує його інвестиційну привабливість.

В основі стратегічних рішень влади штатів, що визначають перспективи розвитку, у т.ч. про започаткування індустріальних кластерів, лежать оцінки впливу на зайнятість і добробут населення, на конкурентні переваги для економіки регіону тощо. На прикладі штату Огайо, урядові департаменти якого регулярно складають тематичні аналітичні огляди [41–43], можна побачити в ретроспективі, як послідовно рік за роком проводиться всебічний моніторинг стану справ в економіці штату, діагностуються проблеми та виявляються тенденції, а затим приймаються рішення про стратегію подальшого розвитку.

Спроможність штатів використовувати власний потенціал як стратегічний ресурс економічного розвитку подеколи критично залежить від політики федеральної влади. Наприклад, нині Каліфорнія лідирує за обсягами виробництва чистої енергії, а тому зацікавлена у розбудові інфраструктурних мереж. Проте її плани щодо організації регіонального незалежного оператора з транспортування енергії місцевої генерації під егідою уряду штату можуть бути зведені нанівець політикою адміністрації нинішнього президента, що ігнорує пріоритетність чистої енергетики та необхідність скорочення викидів вуглецю [44, 45]. Законопроект зі створення регіональної організації, що об'єднає та попервах контролюватиме енергетичні ринки декількох штатів (Невади, Орегону, Юти, Вашингтону, Вайомінгу), був ініційований губернатором Каліфорнії і пройшов розгляд у сенаті штату [46]. Електрична мережа, що поєднає високошвидкісними лініями обширні території країни від західного узбережжя до східного, могла би незабаром зсунути енергоспоживання в Америці у бік зеленої енергії (вітру, сонця, води та біологічних відходів). Проте політика президента, що лобіює інтереси виробників ресурсів викопного палива [47], гальмує процес декарбонізації енергетичного сектора, заважає посиленню потенціалу регіонального співробітництва у використанні та інтеграції потужностей відновлюваних джерел енергії до електромереж.

Період після світової фінансово-економічної кризи позначений курсом на відновлення індустріальної могутності США. Усвідомлення того, що економіка не повинна залежати виключно від фінансових інновацій та внутрішнього споживання за позичкові кошти, що насправді ключ до довгострокового зростання економіки лежить у серці виробничого сектора, змусило змінити парадигму економічної політики у напрямі відродження індустрії. Йдеться не про відновлення старої промисловості, а про розбудову нової, рушійною силою якої слугують інновації, смарт-технології, низьковуглецева енергетика, що зорієнтована на розширення експорту [48].

Центрами розбудови нової економіки стають старі індустріальні регіони (Середнього Заходу, Північного Сходу у районі Великих Озер), що занепадали



з 1980-х років унаслідок глобалізації та вивезення капіталу. Коли їхня продукція прогнала конкуренцію дешевшим аналогам азійських виробників, заводи припинили роботу, а працівники втрачали робочі місця. Відтоді ці регіони перетворилися на "іржавий пояс", промислово пустку, де панує безробіття, вкорінені злидні, поширене вживання опіатів. Падіння рівня добробуту місцевих спільнот, поглиблення сегрегації населення за економічним та освітнім рівнем [49] вилилося в образу на політичну систему, що нехтує ними, та на економіку, що залишила їх позаду, й відобразилося в результатах президентських виборів 2016 р. [50, 51].

Віднедавна у рамках програм формування регіональних інноваційних кластерів центральні райони США почали перетворюватися з "іржавого поясу" на "роботизований пояс" [52]. Занехані території та будівлі давно покинутих підприємств вичищають від сміття та готують до реінкарнації – створення на цих площах мережі науково-виробничих підприємств, що займатимуться розробкою технологій та виготовленням продуктів на основі штучного інтелекту.

Наприклад, колись моноспеціалізоване місто Піттсбург (штат Пенсильванія), де димили сталеливарні заводи, тепер віднаходить себе у новітніх виробництвах промислової робототехніки, що ґрунтуються на наукових досягненнях у сфері автоматизації процесів виробництва та штучного інтелекту. У місті ведеться підготовка до відкриття у 2019 р. виробничого інституту прогресивної робототехніки (Advanced Robotics for Manufacturing Institute), що дасть змогу створити нові високооплачувані робочі місця. Розвиток високотехнологічної економіки у регіоні базуватиметься на інтелектуальному потенціалі університету Карнегі-Меллона (Carnegie Mellon University) та інших регіональних центрів науки та освіти.

Район Лоуренсвілл на околиці міста перетворюється на американський центр розвитку автомобілів з автоматичним керуванням (self-driving cars). У ньому працюють штаб-квартири та інженерні центри таких високотехнологічних компаній:

– Uber Advanced Technologies Group (компанія спеціалізується на наданні послуг з автоперевезень, створенні нових способів доставки вантажів, організації ділових поїздок, освоює безпілотні технології перевезень і міський повітряний транспорт, а команда її інженерів-програмістів працює над розвитком безпілотних технологій вантажоперевезень, картографії та безпеки транспортних засобів, надійного та економічного переміщення товарів по всьому світу [53]);

– стартап Argo AI (розробляє програмні додатки у галузі інформатики, робототехніки, штучного інтелекту для оснащення повністю автономних автомобілів, працює над впровадженням перспективних технологій роботизації продуктів і систем, підвищенням їх безпеки та продуктивності, виступає партнером Ford Motor Company, співпрацює з університетами [54]), а також стартап Aurora Innovation (займається технологіями виробництва безпілотних автомобілів, трансформації способів переміщення людей і товарів, розробки програмного та апаратного забезпечення транспорту, співпрацює з різними автовиробниками [55]);

– Caterpillar (інноваційна компанія, що співпрацює з промисловістю, урядом і академічними інститутами в усьому світі, її діяльність націлено на прискорення процесів впровадження результатів досліджень і розробок та перетворення їх на здобутки клієнтів компанії, має венчурний фонд та підтримує різні інноваційні стартапи [56, 57]). Уже тепер у фірмовому магазині компанії споживачам пропонується важка спецтехніка, що може працювати без пілота.

Отже, Піттсбург та сусідні містечка стають не тільки мікрокосмом промислового відновлення центральних регіонів США, а й тестовим майданчиком того, як на місці повільної загибелі старої промисловості проростає нова, дуже різнома-



нітна наукомістка цифрова економіка. Головне те, що цифрові технології не тільки сприяють збагаченню підприємців, інвесторів, висококваліфікованих технічних працівників, а й покращують життя всієї місцевої спільноти. Технологічні зрушення, що тривають, не повернуть давно втрачені фабричні робочі місця, ще й далі відсторонюватимуть людину від участі у виробничому процесі та від виконання рутинних видів робіт. Попит на робочу силу зміщуватиметься у бік високоосвіченої та мобільної, яка володіє навичками працювати з автоматизованим і роботизованим обладнанням.

Незважаючи на достатню самостійність регіональної влади, федеральні інституції все-таки відіграють важливу роль у формуванні передумов для вирішення складних проблем регіонального розвитку. Так, дієвим стимулом для залучення довгострокових інвестицій в економіку депресивних регіонів країни стане надання податкових преференцій, що передбачене у законопроекті про Зони можливостей (Opportunity Zone), ініційованому держказначейством і податковим управлінням США наприкінці 2018 р. [58]. З огляду на підготовлені норми приватним інвесторам надаватимуться два види податкових пільг – право на відтермінування включення до бази оподаткування суми прибутку, реінвестованого у сертифіковані зони можливостей, а також звільнення від оподаткування доходів, одержаних від цих інвестицій. Майже 9 тис. американських обшин з 35 млн населення у таких регіонах потерпають від безробіття, визнаються найбіднішими та мають найнижчий рівень доходів порівняно з середніми по країні. Очікується, що запровадження пільг для нових інвестицій у економічно неблагополучні регіони дозволить залучити понад 100 млрд дол. США у розвиток бізнесу, досягти стійкого економічного зростання та створити робочі місця у визначених зонах можливостей.

Таким чином, в умовах децентралізації економічних повноважень держави у США реалізується модель відповідальності місцевих урядів за економічний розвиток, що сприяє знаходженню ефективних форм залучення довгострокових інвестицій у регіони та утвердженню завдяки цьому конкурентоспроможності економіки регіонів. Ефективність децентралізації економічної політики для промислового розвитку країни підтверджується тим, що США залишаються одним зі світових лідерів за продуктивністю і потужністю промисловості, найбільшим ринком високотехнологічних товарів і послуг. Частка країни у доданій вартості світової переробної промисловості оцінюється у 17–18% (2016 р.) [59]. У переробній промисловості виконується понад 2/3 сукупного обсягу R&D бізнесового сектора [60], що забезпечує американським технологічним компаніям переваги перед конкурентами [61]. Галузь виступає основним драйвером інноваційного поступу країни, у ній створюються і впроваджуються новітні технології, продукти, методи виробництва, що підвищують ефективність, продуктивність усієї економіки. Нині галузь очолює передній край розробки технологій Четвертої промислової революції у світі [62] й саме вона забезпечує країні високий рівень міжнародної конкурентоспроможності.

#### *Китай*

Важливість децентралізації економічних повноважень держави як потужного чинника сприяння промислового розвитку країни та її регіонів, виразно проявляється на прикладі економіки Китаю. Регіональна децентралізація стала основоположним інститутом, що визначив напрям реформ і шлях розвитку цієї країни від 1980-х років і до сьогодні [63]. Децентралізоване управління економічним розвитком у поєднанні з централізованою політичною владою створили унікальну систему, що стимулює економічне зростання, яке походить з регіонів. Широко

визнано, що уряди провінцій відіграли провідну роль у створенні сприятливого інвестиційного клімату у своїх регіонах, а вже у місцевих осередках вільного ринку розквітла приватна ініціатива, яка і забезпечила небувале прискорення економічної динаміки відповідних регіонів та всієї країни [64, 65]. Економіка Китаю зростала рекордними темпами – майже на 10% щороку упродовж останніх чотирьох десятиліть, успішно здійснила індустріалізацію та перетворилася з тієї, що розвивається, на одну з найсильніших у світі. Станом на сьогодні Китай є найбільшим світовим виробником і споживачем багатьох видів промислових товарів від традиційних до новітніх високотехнологічних продуктів.

Китай явив світу унікальний досвід регіональної децентралізації, що стала найважливішим фактором успіху всіх реформ. Явище регіональної децентралізації глибоко вкорінене у політико-економічне життя країни (ще з імператорських часів, а особливо після "культурної революції"), тому є ключем до розуміння переваг і недоліків моделі побудови національного господарства [66]. Але в останні десятиліття воно перетворилося на рушій розвитку країни завдяки тому, що в стратегію реформ вплетений механізм конкуренції між регіонами усіх рівнів за досягнення якомога кращих економічних результатів за наперед визначеними показниками (ВВП регіону, темпами його зростання, ВВП на душу населення, кількістю заснованих підприємств, обсягом залучення ПІІ тощо).

Адміністративно-територіальний устрій Китаю як унітарної країни включає регіони різних видів – провінції, муніципалітети, автономні області, спеціальний адміністративний район, а також адміністративні одиниці нижчого рівня у складі муніципалітетів та областей (міста і селища) [67, 68]. Політична централізація та кадровий контроль в управлінні країною поєднуються з регіонально децентралізованою адміністративно-економічною системою.

Центральний уряд делегував на регіональний рівень відповідальність за здійснення реформ, проведення економічних експериментів і зростання економіки, супроводжуючи їх повноваженнями з розпорядження державними ресурсами на локальному рівні (фінансовими, земельними тощо). Передача відповідних повноважень на місцевий рівень сприяла активізації підприємницької ініціативи, появі безлічі економічних суб'єктів і широкого кола напрямів економічної діяльності. Усі суб'єкти економічних відносин, що так чи інакше причетні до формування та поділу ресурсів органів місцевого самоврядування, зацікавлені у стабільності та прибутковості своєї діяльності. При цьому вони прагнуть сформувати нову систему економічних відносин, яка б гарантувала їм права на одержання прибутків тепер і в майбутньому. Таким чином утворилося широке коло суб'єктів економіки, поєднаних спільністю економічних інтересів, що забезпечило утвердження децентралізованої ринкової системи економічного регулювання. Центральний уряд безпосередньо контролює невелику частину економіки, вся решта перебуває у підпорядкуванні регіональної влади [69, 70].

Урядам провінцій делеговано широкі економічні повноваження – вони відповідають за надання державних послуг, опікуються розвитком бізнесу в регіоні, розбудовою інфраструктури, займаються розподілом землі та фінансових коштів, законодавчою та правоохоронною діяльністю. Також вони беруть участь в управлінні державними підприємствами і створенні нових підприємств, у тому числі спільно з національними та іноземними інвесторами. Регіональні уряди виступають піонерами та архітекторами реформ, ініціюють та проводять локальні економічні експерименти, але й першими приймають на себе усі політичні ризики. Децентралізація владно-адміністративних та економічно-управлінських повно-

важень була свідомою політичною дією керівництва країни, а тому її не можна вважати побічним продуктом інших політичних реформ і погодитись із твердженням про її нібито випадковий характер [8, с. 8].

Фіскальна децентралізація стала одним з елементів китайської моделі регіональної децентралізації. Активний період політики децентралізації, що припав на 1985–1998 рр., утвердив довіру до місцевих урядів і переконання у їхній спроможності ефективніше використовувати локальні ресурси, ніж центральна влада [71]. Регіональні уряди, наділені контрольними правами управління та розпорядження великим обсягом ресурсів (державними компаніями, землею, фінансовими ресурсами тощо) [66], змогли нагромаджувати ресурси у місцевих бюджетах та вільно оперувати інструментами стимулювання для залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій і, таким чином, підтримувати розвиток економіки регіонів. До того ж великі обсяги фінансових ресурсів, що залишаються у розпорядженні місцевої влади (упродовж 1984–1993 рр. частка доходів місцевих бюджетів зростала майже до 78%, а у 2015 р. становила 55%, тоді як центрального – 22 та 45%, відповідно [72]), використовуються для інвестицій в економіку регіону. Модельні розрахунки засвідчили те, що фіскальна децентралізація суттєво впливає на економічне зростання – з її поглибленням зростання прискорюється, а разом із тим посилюється нерівність у міжрегіональному розподілі бюджетних ресурсів [73]. Проте фіскальні реформи, спрямовані на бюджетне вирівнювання, можуть гальмувати економічне зростання.

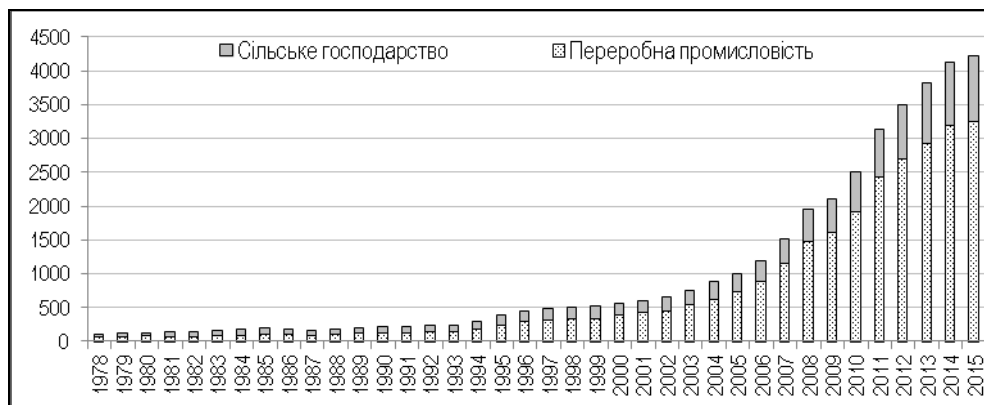
Самостійність місцевої влади у формуванні доходів і відповідальність за здійснення витрат відкрила доступ до залучення банківських кредитів для державних інвестицій, що додатково збільшило масштаби інвестування економіки. Органи місцевої влади інвестували не тільки в інфраструктурні об'єкти, а й у виробничі. Партнерство державних, приватних внутрішніх та іноземних інвесторів посприяло розбудові нової структури мікроекономіки, у якій функціонує багато економічних суб'єктів різних видів економічної діяльності.

В економічному сенсі кожен регіон країни є відносно самодостатнім, має багатогалузевий комплекс зі своїми підприємствами з виробництва харчових продуктів, одягу, сільськогосподарської техніки, добрив, будматеріалів, автомобілів і тракторів, металу тощо. Потреби споживачів регіону переважно задовольняються продукцією місцевих підприємств. Економічна автономія регіонів дозволяє їм конкурувати між собою, а конкуренція примушує місцеву владу забезпечувати комфортний інвестиційний клімат, щоб припливали капітали, розвивався бізнес і завдяки цьому зростала економіка.

З точки зору досягнення мети – зростання економіки регіонів і країни – симбіоз децентралізації та міжрегіональної конкуренції має безперечні переваги порівняно з централізованим урядуванням через структури міністерств. Міжрегіональна конкуренція за економічний результат посилює боротьбу за залучення капіталу, індустріалізацію та модернізацію господарства. Завдяки цьому в Китаї швидко зростає факторна мобільність, навіть за недостатнього розвитку ринків капіталів. Водночас з цієї ж причини виникли торгові бар'єри між регіонами, що посилило географічну сегментацію ринків і пригальмувало факторну мобільність. Проте жодні обмеження не завадили громадянам активно "голосувати ногами".

Маючи мандат на проведення реформ, регіональні уряди відіграють вирішальну роль у економічних перетвореннях. Регіональні уряди, наче підприємці, займаються пошуком ринкових ніш для продукції місцевого виробництва, впроваджують інноваційні форми організації господарства. Їхніми зусиллями було

проведено земельну реформу та з'явилися перші спеціальні економічні зони (СЕЗ), що з 1980-х років стали осередками економічного процвітання. Вже з перших кроків реформ обсяги сільськогосподарського виробництва в країні приростили на понад 100% кожні 10 років (рис. 1), а промислового й поготів. Наприклад, додана вартість, створена в аграрному комплексі, зросла з 56,7 до 977,3 млрд дол. США, або у 17 разів, упродовж 1980–2015 рр., у промисловості – з 76,2 до 3250,4 млрд дол. США, або у 43 рази.



**Рис. 1. Додана вартість, створена в переробній промисловості та сільському господарстві Китаю за 1978–2015 рр.**  
(у поточних цінах), млрд дол. США

Джерело: World Development Indicators / World Bank (дата звернення 24.04.2018 р.).

Визначальним для швидкого поступу Китаю у промисловій сфері стало створення СЕЗ у багатьох регіонах країни, а відтак – широке залучення прямих іноземних інвестицій. Ця реформа започаткувала розвиток експортоорієнтованих галузей промисловості. Якщо на початкових етапах реформ промисловий сектор країни постачав на міжнародні ринки 0,5% від світового експорту, то у 2016 р. – майже 11% (рис. 2). Висока ефективність функціонування СЕЗ, яку довели результати першопрохідців – Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу у провінції Гуандун та Сямень у провінції Фуцзянь, сприяла розповсюдженню цієї форми територіальної організації господарства у різних регіонах Китаю. Завдяки СЕЗ країна "відкрила вікно" у глобальні ринки, перетворилася на експортера № 1 у світі та одного з найбільших одержувачів ПІІ (рис. 2). Майже весь обсяг ПІІ Китаю зосереджено у СЕЗ і звідси ж на світові ринки постачається лівова частка китайського експорту [66]. Еволюція форм СЕЗ зумовила появу великої кількості зон вільної торгівлі, технологічних зон розвитку, високотехнологічних промислових зон розвитку тощо. Немає перебільшення в оцінках ключової ролі СЕЗ у перетворенні Китаю на світову фабрику з виробництва промислових товарів і у формуванні унікального за світовими мірками профіциту зовнішньої торгівлі.

Характерною рисою китайської промисловості є те, що масове виробництво товарів здійснюється здебільшого дрібними вузькоспеціалізованими селищними підприємствами, об'єднаними господарськими зв'язками у регіональні кластери. Типовий промисловий кластер складається з тисяч сімейних спеціалізованих майстерень і приватних торгових підприємств, діяльність яких регулюється і підтримується локальним урядом. Ці численні невеликі фірми пов'язані між собою мережевими ланцюжками спільного виробництва кінцевого продукту.



**Рис. 2. Частка Китаю у світовому експорті та припливі ПІІ у 1982–2016 рр., %**

Джерело: World Development Indicators / World Bank (дата звернення 24.04.2018 р.).

Місцева влада здійснює стратегічне управління діяльністю кластера, дбає про інфраструктурне забезпечення, захист прав власності, навчальну підготовку працівників, виділяє землю, подеколи і приміщення для розміщення виробництв. Місцеві уряди від невеликих поселень до провінцій за складом виконуваних функцій схожі на штаб-квартиру конгломерату, що координує взаємодію величезної кількості малих і середніх фірм між собою. Саме місцеві уряди знаходять інституційні способи подолання обмежень, з якими зіштовхуються підприємці в питаннях захисту прав власності, контрактних і кредитних відносин тощо.

Ще тільки запроваджуючи політику децентралізації, керівництво країни усвідомлювало перспективу поглиблення міжрегіональної нерівності разом з економічним зростанням, але висловлювало сподівання, що хоча б деякі регіони матимуть більше можливостей наздогнати глобальну економіку і першими стати багатшими. Незважаючи на стрімку індустріалізацію усіх китайських провінцій, що триває і до сьогодні, тенденції до значної міжрегіональної диференціації рівнів промислового розвитку залишаються сталими. Наприклад, упродовж 2002–2013 рр. найдинамічніше зростання обсягів доданої вартості, виробленої у промисловості, відбувалося у середньо- та малорозвинених внутрішньоконтинентальних провінціях Китаю. Темпи зростання доданої вартості у галузі в середньому по країні становили 6,7 раза, тоді як у провінції Цзянсі перевищили 15,0 разів, Хунань – 10,7 раза, Шеньсі – 10,6 раза, у автономних районах Внутрішня Монголія та Тибет – 14,8 та 7,4 раза, відповідно. Водночас значення коефіцієнта варіації сукупності регіональних обсягів доданої вартості, виробленої у промисловості, залишалися у межах 89–94%, що свідчить про збереження надзвичайно високого ступеня диференціації та неоднорідності рівнів промислового розвитку регіонів країни.

Негативним наслідком гонитви за інвестиціями і безладного створення промислових виробництв у різних регіонах стала поява в країні надлишку виробничих потужностей, їх дублювання, надвиробництво багатьох видів промислових товарів. Подальший промисловий розвиток потребує розширення внутрішнього та зовнішнього попиту на вироблену продукцію [74]. Вирішення пов'язаних з цим питань збуту товарів на глобальних ринках здійснюється за допомоги держави.



Інституційні реформи, представлені децентралізацією управління економікою, забезпечили досягнення макроекономічної стабільності і високих темпів економічного зростання Китаю упродовж тривалого часу. За визнанням голови китайського уряду, децентралізація також сприяла пом'якшенню наслідків економічних спадів завдяки налагодженим відносинам між урядом і бізнесом та стимулюванню ринкової активності [75]. Основною зміною, що відбулася упродовж років проведення політики реформ у Китаї, став перехід від край централізованої економічної системи до децентралізованої із вбудованим механізмом саморозвитку. Такі зміни обумовили інтенсивні процеси якісних перетворень індустріального базису економіки країни, дали їй змогу посісти перші щаблі у світовому індустріальному виробництві та експорті продукції.

#### *Промисловий розвиток у контексті децентралізації в Україні*

Всесвітній економічний форум у своєму звіті 2018 р. назвав найбільш підготовлені країни до нової промислової революції [76], рушіями якої визнаються технології та інновації, людський капітал, глобальні інвестиції та торгівля, інституційне середовище, стійкість виробництва та масштаби попиту. За даними звіту, Китай і США, про які вже йшлося, належать до категорії найбільш підготовлених до майбутнього і перебувають у першій десятці серед 100 країн, чий потенціал оцінювався. Україна увійшла до групи країн, які мають невеликі обсяги і спрощену структуру виробництва, де тільки зароджуються можливості до перебудови промисловості. Теперішня виробнича база країни оцінена у звіті як обмежена, що має несприятливі умови для розвитку та підпадає під ризики у майбутньому [76]. Тож для виправлення ситуації важливо дбати про покращення інституційного середовища для функціонування економіки загалом і промисловості зокрема.

Децентралізація економічних повноважень держави може відіграти важливу роль у формуванні інституційного середовища, сприятливого для індустріального розвитку, і, відповідно, для посилення економічної спроможності регіонів. Як було показано на прикладах інших країн, інституційні рамки, що створюються за децентралізації, допомагають налагоджувати більш ефективні відносини між місцевою владою та бізнесом, утверджувати правила і норми, що полегшують умови для розвитку виробничої діяльності у регіонах. Зацікавленість місцевої влади у залученні бізнесу до регіону пояснюється турботою про добробут своєї громади, зайнятість населення і робочі місця з гідною оплатою, надійні джерела наповнення місцевого бюджету. У свою чергу бізнес, інтегруючись у місцеве середовище, працює на засадах відповідальності та врахування інтересів суспільства. Інвестуючи в місцеву економіку, він формує довкола себе соціально сприятливе оточення з нормальним рівнем життя. Досягнення своїх інтересів кожною зацікавленою стороною – владою, бізнесом, громадою можливе за умови налагодження між ними взаємодії, співпраці та взаєморозуміння, що в результаті дає позитивні синергетичні ефекти для всіх сторін.

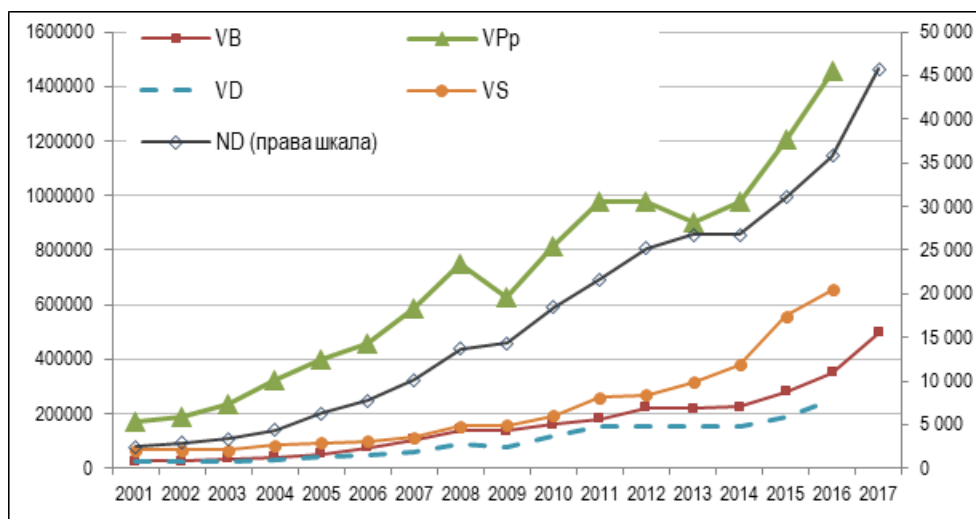
Аналогічні ефекти від децентралізації починають виникати і в Україні. Період, коли було звичайним, що місцева влада не дбає про людей [77–79], коли місцевим керівникам "вигідно, щоб тутешній люд був бідним і не мав роботи" [80], а українські працівники не мали іншого вибору, ніж долучатися до міжнародних міграційних ланцюгів [81], повинен відійти у минуле. Вже спостерігаються ознаки зміни філософії можновладців на місцях. Керівники у регіонах тепер усвідомлюють, що розвиток бізнесу на території області є одним із пріоритетних завдань для них [82]. Тож місцева влада береться гарантувати підтримку інвесторів, які платитимуть податки та створюватимуть нові робочі місця. За сприяння обласної

влади прискорюються та спрощуються процеси передачі земельних ділянок, оформлення відповідної документації, надання всіх необхідних дозволів на відкриття підприємств. Якщо донедавна підписання розпоряджень земельної комісії при главі ОГА тривали роками, то тепер – до двох місяців.

Позитивну роль для забезпечення економічного розвитку регіонів та покращення їх інвестиційної привабливості вже відіграють такі інституції, як Агенції регіонального розвитку, що засновуються місцевими радами різних рівнів (від обласного до ОТГ) та іншими співзасновниками [83]. Діяльність кожної такої Агенції націлена на реалізацію регіональної стратегії розвитку та спрямовується в основному на підтримку середнього та малого бізнесу, залучення інвестицій, юридичний та технічний супровід інвесторів, реалізацію грантових проектів міжнародної технічної допомоги. Історії успіхів у діяльності цих інституцій включають втілені на практиці інвестиційні проекти, завдяки яким було відкрито багато нових підприємств, модернізовано низку виробництв, створено велику кількість добре оплачуваних робочих місць. Наприклад, за сприяння Агенції регіонального розвитку Житомирської області було залучено 80 млн дол. США інвестицій на будівництво заводу з виробництва спортивного обладнання, 35 млн дол. США – на будівництво сонячної електростанції, 1 млн дол. США – на будівництво міні-гідроелектростанції тощо [84]. Агенція регіонального розвитку Вінницької області, здійснюючи адміністрування заходів фінансової підтримки реалізації інвестиційних проектів МСБ шляхом часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами, налагодила співпрацю з провідними банківськими установами Вінницької області, та за результатами конкурсного відбору організувала підтримку реалізації 15 проектів на загальну суму 974 тис. грн у 2017 р. [85]. По Україні таких прикладів безліч, і з часом їх кількість трансформується у якість, надаючи потужний поштовх розвитку економіки регіонів, забезпечуючи достойний рівень життя людей, гідно оплачувану роботу, якісні суспільні послуги у великих і малих містах і селах, тим самим втілюючи основну мету децентралізації, проголошену урядом.

Проте нещодавні дослідження показали, що фактори, які визначають формування ефективної промислової структури, не мають значущого впливу на створення валового регіонального продукту [86]. При цьому спроможність регіонів модернізувати власну економіку і нарощувати створення валової доданої вартості залишається дуже обмеженою [87]. Фахівці наголошують на тому, що органи місцевого самоврядування у питаннях формування і використання місцевих бюджетів недостатньо самостійні, звужується рівень бюджетної децентралізації за показниками доходів і видатків [88, с. 207–209].

Ці обставини можуть призводити до пасивності органів державного регіонального управління у реалізації їхніх повноважень у сфері промислової політики. Насправді ж підтримувати виробничі, особливо промислові, види діяльності у регіонах, дуже важливо, оскільки підприємства промисловості є надійними джерелами формування суспільного добробуту і це підтверджується економічними розрахунками. Зокрема, попередній графічний аналіз дозволяє припустити існування прямого позитивного впливу на рівень добробуту громадян регіональної децентралізації та промислового випуску (рис. 3). Емпірична перевірка гіпотез про існування впливу промислового виробництва та бюджетної децентралізації на добробут населення України у довгостроковому періоді (2001–2016 рр.) була здійснена за допомогою економетричних моделей розподілених лагів (distributed lags).



**Рис. 3. Наявний дохід у розрахунку на одну особу (ND; тис. грн), випуск переробної промисловості (VPr; у фактичних цінах, млрд грн), випуск добувної промисловості (VD), випуск сільського господарства (VS), видатки місцевих бюджетів (враховуючи міжбюджетні трансферти) (VB; млрд грн) в Україні за 2001–2017 рр.**

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>; Доходи та витрати населення у 2016 році: стат. зб. / Державна служба статистики України. 2018; Валовий регіональний продукт у 2016 році: стат. зб. / Державна служба статистики України. 2018; Бюджет України 2016: стат. зб. / Міністерство фінансів України. 2017.

Екзогенними змінними моделей було обрано: VPr – вартість випуску товарів і послуг переробної промисловості в основних цінах (у фактичних цінах), млн грн [89]; VB – видатки місцевих бюджетів (враховуючи міжбюджетні трансферти), млн грн [90], а ендогенною змінною – ND – наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн [91]. Кількісні параметри впливу на залежну змінну кожного фактора оцінювались окремо. Модельні розрахунки з високим рівнем статистичної значущості (що підтверджується значеннями Prob. t-Statistic кожного фактора) свідчать, що і розширення промислового випуску (1), і поглиблення децентралізації (2) позитивно впливають на наявні доходи людини на всьому часовому проміжку<sup>2</sup>. Варто зазначити, що одержані оцінки параметрів економетричних моделей отримано "за інших рівних умов", тобто без виділення впливу інших важливих чинників (це припущення враховано через включення константи – C).

$$ND = 0,014*VPP + 0,017*VPP(-1) - 4475,4*C \quad (1)$$

Prob. T-Statistic	0,0080	0,0063	0,0010		
R-squared	0,977	DW	0,957	Prob. (F-statistic)	0.000000

$$ND = 0,058*VB + 0,061*VB(-1) - 7,2*C \quad (2)$$

Prob. T-Statistic	0,0029	0,0048	0,9893		
R-squared	0,991	DW	1,487	Prob. (F-statistic)	0.000000

<sup>2</sup> Аналіз статистичних характеристик регресійних рівнянь (побудованих у середовищі пакета Eviews 7.0) та перевірка їх якості з використанням формальних тестів (Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test щодо відсутності автокореляції вищих порядків, гетероскедастичності – Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey) підтверджують адекватність моделей (1) і (2).



Використання дистрибутивно-лагових моделей дало змогу розрахувати короткострокові та довгострокові мультиплікатори впливу лагових змінних. Зокрема, визначений у моделі (1) короткостроковий мультиплікатор 0,014 характеризує зміну середнього значення залежної змінної ND під впливом одиничної зміни екзогенної лагової змінної VPP у той самий період часу (рік). Довгостроковий мультиплікатор 0,031 характеризує зміну середнього значення залежної змінної ND під дією одиничної зміни пояснюючої лагової змінної VPP за ті два періоди, що входять до структури лагу. Отже, у відповідь на приріст випуску продукції переробної промисловості в 1 млн грн потенційний наявний дохід пересічної людини реагує зростанням у середньому на 1,4 коп., крім того, позитивний імпульс цього випуску продукції залишається відчутним ще упродовж року.

Загальний річний ефект від збільшення випуску продукції переробної промисловості проявляється через зростання наявного доходу в середньому на 3,1 коп. у розрахунку на одну особу, оскільки діє нагромаджений ефект попереднього періоду. Варто наголосити на тому, що позитивний імпульс від зростання промислового випуску у вигляді підвищення наявних доходів розповсюджується на все населення країни, хоча у промисловості працює лише 2495 тис. осіб (2016 р.) [92], або 15% від загальної кількості зайнятого населення. Екстраполяція мультиплікативного ефекту від приросту випуску продукції переробної промисловості на все суспільство дозволяє оцінити, що можливе зростання потенційного наявного доходу сягатиме в середньому 595 тис. грн у поточному періоді, а разом із накопиченим ефектом – 722 тис. грн.

Розраховані у дистрибутивно-лаговій моделі (2) мультиплікатори (0,058 – короткостроковий і 0,119 – довгостроковий) показують, що потенційний наявний дохід людини (ND) зростає в поточному році у середньому на 5,8 коп. у відповідь на збільшення видатків місцевих бюджетів (VB) на 1 млн грн і цей відгук відчуватиметься ще й у наступному році. Внаслідок накопиченого впливу факторної змінної загальний річний ефект від збільшення видатків місцевих бюджетів становитиме в середньому 11,9 коп. Мультиплікативний ефект від збільшення видатків місцевих бюджетів у екстраполяції на все суспільство потенційно може досягати 2,5 млн грн у поточному році, а разом з ефектом попереднього року – 5,1 млн грн.

Додаткову перевірку гіпотези щодо існування впливу бюджетної децентралізації та розвитку виробничого бізнесу (включаючи промисловий та сільськогосподарський) на рівень добробуту населення у сукупності регіонів країни було здійснено за допомогою методу кластерного аналізу.

Ознаковий простір кластерної моделі представлено набором показників по виборці регіонів країни<sup>3</sup>, а саме:

ND – наявний дохід у розрахунку на одну особу, *грн*;

VPP – вартість випуску товарів і послуг переробної промисловості в основних цінах (у фактичних цінах), *млн грн*;

VD – вартість випуску товарів і послуг добувної промисловості в основних цінах (у фактичних цінах), *млн грн*;

VS – вартість випуску товарів і послуг сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства в основних цінах (у фактичних цінах), *млн грн*;

VB – видатки місцевих бюджетів (враховуючи міжбюджетні трансферти), *млн грн*.

<sup>3</sup> Показники за регіонами України наводяться відповідно до I рівня класифікації одиниць адміністративно-територіального устрою України Класифікатора об'єктів адміністративно-територіального устрою (КОАТУУ) ДК 014-96, затвердженого та введеного в дію наказом Держстандарту України від 31.10.1997 № 659.

Показник вартості сільськогосподарського випуску включено до моделі поряд із показниками промислового випуску з метою порівняння впливовості різних галузей виробництва на показники добробуту пересічної людини у регіонах країни. Доцільність проведення такого порівняння зумовлена потребою перевірити те, як заможність населення пов'язана з тією чи іншою галуззю виробництва, а отже, визначити галузеві пріоритети.

Попередній статистичний аналіз засвідчив істотну диференціацію регіонів країни за кожним з обраних показників. Ступінь диференціації та порядок регіонів у варіаційному ряду є різними для кожного показника. Кластерне моделювання, проведене за період 2005–2016 рр. методом К-середніх, дало змогу виокремити класи однорідних одиниць сукупності у багатомірному просторі, тобто сформулювати однорідні групи регіонів за комплексом показників так, щоб мінімізувати дисперсію всередині кластерів і максимізувати між кластерами.

Результати кластеризації підтвердили існування певних залежностей між результативною і факторними ознаками (табл. 1, 2). Задля спрощення аналізу послідовність представлення кластерів у таблицях упорядкована за спаданням величини наявного доходу. Так, одержані дані свідчать про існування стійкої позитивної залежності міжрегіональної диференціації величини наявного доходу людини від обсягів випуску товарів передусім переробної промисловості і меншою мірою добувної промисловості. Упродовж усього періоду спостереження зберігається пряма позитивна залежність – наявний дохід людини тим більший, чим більшим є випуск товарів переробної промисловості у регіоні. Наприклад, середній регіональний розмір наявного доходу на одну особу варіював у межах від 5,2 тис. грн (п'ятий кластер) до 7,1 тис. грн (перший кластер) у 2005 р., а випуск переробної промисловості – у межах 2,6–67,6 млрд грн відповідно. Аналогічні пропорції між показниками у кластерах зберігалися впродовж усього подальшого періоду спостережень. Максимальні суми наявного доходу в середньому по регіонах першого кластера перевищували середні по країні на 17–27% упродовж 2005–2016 рр., а випуску переробної промисловості – на 296–404%. Декілька років поспіль мінімальні величини наявного доходу у регіонах п'ятого кластера були менші від середніх по країні на 10–18% (допоки не втрутився чинник зовнішньої агресії у 2014 р.), а випуск – до 80%.

Склад перших кластерів не змінювався упродовж 2005–2014 рр. і був представлений Донецькою і Дніпропетровською областями, тобто найбільш промислово інтенсивними регіонами країни. Проте в наступні роки рівень добробуту населення Донеччини різко впав унаслідок російської окупації частини її території, значного руйнування промислового потенціалу та розірвання виробничо-господарських зв'язків з рештою територій країни. Відтоді обговорювані пропорції між наявними доходами і промисловим випуском стали порушуватись саме стосовно Донецької та Луганської областей (ці регіони сформували ядро п'ятого кластера в 2016 р.).

Добувна промисловість, що постачає сировину на національні переробні виробництва, доповнює позитивний вплив переробного сектора на добробут громадян у регіонах. Проте вагомою самостійною ролі у забезпеченні високого рівня доходів більшості громадян вона не виконує, власне як і будь-який інший сировинний сектор, чия економічна ефективність обмежена фактором спадної віддачі [93]. Так, згідно з результатами кластаризації, у 2009–2013 рр. вартість випуску добувної промисловості була найбільшою (у 9–10 разів перевищила середню у країні) у другому кластері, де середні наявні доходи менші на 3–4% від тих, що у першому.



Регіональний вимір залежності наявних доходів громадян від випуску товарів сільського господарства не є такою прямою і однозначною. Часто-густо наявні доходи людини у тих регіонах, де обсяг випуску сільськогосподарських товарів перевищує середній по країні, виявляються меншими від інших регіонів і від середніх доходів у країні. Наприклад, випуск сільськогосподарських товарів у регіонах третього кластера був більший за середній та становив 144%, а наявний дохід – менший, лише 99,7% у 2005 р. (табл. 1). Подібна картина спостерігалася і в наступні роки.

Таблиця 1

**Середні регіональні значення ознакових показників  
у сформованих кластерах та в Україні в цілому за 2005–2016 рр.**

Номер кластера	Ознакові показники									
	абсолютні значення					порівняно із середніми по країні, %				
	ND	VPp	VD	VS	VB	ND	VPp	VD	VS	VB
<b>2005 р.</b>										
1	7052,4	67589,5	10719,0	5585,5	4357,1	116,9	457,3	703,3	159,1	219,7
2	6543,0	28939,0	3836,0	3890,0	1992,9	108,5	195,8	251,7	110,8	100,5
3	6012,1	12493,7	384,7	5071,0	2157,4	99,7	84,5	25,2	144,4	108,8
4	5562,1	5482,3	478,2	3126,0	1312,7	92,2	37,1	31,4	89,0	66,2
5	5207,5	2615,3	50,3	1336,3	881,5	86,3	17,7	3,3	38,1	44,5
загалом	6031,7	14779,2	1524,0	3511,1	1982,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<b>2009 р.</b>										
1	17014,0	117358,0	17420,0	8069,0	12059,7	127,0	504,4	599,2	138,0	238,9
2	16386,5	82965,0	26984,0	9270,0	9269,9	122,3	356,6	928,2	158,5	183,6
3	14556,0	35361,8	4080,2	7538,2	5766,5	108,7	152,0	140,4	128,9	114,2
4	12406,5	12417,6	640,4	6394,6	3837,1	92,6	53,4	22,0	109,4	76,0
5	10993,5	5394,6	365,7	3562,6	2876,5	82,1	23,2	12,6	60,9	57,0
загалом	13394,0	23267,9	2907,1	5846,9	5048,2	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<b>2013 р.</b>										
1	31048,5	155530,0	35634,0	14187,0	20374,9	125,1	464,5	617,3	121,4	250,2
2	30300,6	128209,0	58549,0	18766,0	16243,6	122,1	382,9	1014,2	160,6	199,4
3	25096,3	38449,4	4088,6	10578,6	10051,5	101,1	114,8	70,8	90,5	123,4
4	24698,8	36506,4	4797,0	19647,8	8190,8	99,5	109,0	83,1	168,1	100,6
5	21321,7	12604,6	1307,3	10099,3	5591,3	85,9	37,6	22,6	86,4	68,7
загалом	24812,3	33483,4	5773,0	11686,9	8144,6	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<b>2016 р.</b>										
1	43199,0	230860,0	82631,0	38080,0	32124,0	126,6	395,6	814,0	145,2	229,1
2	38184,9	80634,5	4075,5	29980,0	18732,9	111,9	138,2	40,1	114,3	133,6
3	35666,7	73358,0	29898,7	46186,3	16765,1	104,5	125,7	294,5	176,1	119,6
4	30503,9	23542,1	1886,4	23381,4	9808,0	89,4	40,3	18,6	89,2	70,0
5	15934,1	87072,0	19360,5	15749,5	11142,4	46,7	149,2	190,7	60,1	79,5
загалом	34135,5	58351,4	10150,8	26222,8	14020,6	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розрахунки автора.

Провідні аграрні регіони країни (Вінницька область, що посідає 1-ше місце у рейтингу регіонів за обсягами виробництва сільськогосподарської продукції [94], Черкаська – 6-те, Хмельницька – 7-ме, Кіровоградська – 8-ме тощо) за доходами населення займають позиції, нижчі за середні. Вочевидь, у сільському господарстві багато дбають, проте мало мають. Воно й не дивно, адже продуктивність виробництва у сільському господарстві значно нижча, ніж у промисловості. Якщо на одного зайнятого у сільському господарстві припадає 98 тис. грн доданої вартості, то у промисловості – 203 тис. грн (2016 р.). За іншими оцінками, продуктивність праці вітчизняних аграріїв у рази, а то й на порядки нижча, ніж у краї-

нах, що мають власну передову промисловість і науково-технологічну базу [95]. До того ж великий обсяг продукції українського сільського господарства постається на світові ринки у сирому вигляді, а ціни на неї містять геть невелику частку доданої вартості. Підвищити доходність сільськогосподарського виробництва, а разом з тим і суспільний добробут, можна – шляхом поглибленої переробки аграрної сировини. Такий рецепт сформулював ще Девід Юм, а історичні факти останніх сотень років тільки підтверджують його правоту [93].

Вагомий додатний вплив на статки людей у регіонах, відповідно до результатів кластерного аналізу (табл. 2), також чинять видатки місцевих бюджетів. Це природно, адже за рахунок коштів місцевих бюджетів фінансується надання послуг соціального захисту і соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я, духовного та фізичного розвитку тощо [96]. У міру посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування зростає суспільний добробут у регіонах, що свідчить на користь подальшого поглиблення бюджетної децентралізації.

Таблиця 2

**Структура кластерів за 2005–2016 рр.**

Номер кластера	Кількість складових кластера	Перелік регіонів (областей) у кластерах
<b>2005 р.</b>		
1	2	Дніпропетровська, Донецька
2	3	Запорізька, Луганська, Полтавська
3	6	Вінницька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська, Черкаська
4	12	АР Крим, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська
5	3	Закарпатська, Чернівецька
<b>2009 р.</b>		
1	1	Донецька
2	1	Дніпропетровська
3	6	Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Полтавська, Харківська
4	11	АР Крим, Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська
5	7	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька
<b>2013 р.</b>		
1	1	Донецька
2	1	Дніпропетровська
3	5	АР Крим, Запорізька, Луганська, Львівська, Одеська
4	5	Вінницька, Київська, Полтавська, Харківська, Черкаська
5	13	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська
<b>2016 р.</b>		
1	1	Дніпропетровська
2	4	Запорізька, Київська, Львівська, Одеська
3	3	Вінницька, Полтавська, Харківська
4	14	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська
5	2	Донецька, Луганська

Джерело: складено автором.

### *Висновки*

Децентралізація економічних повноважень держави в Україні, економіка якої за світовими мірками має спрощену структуру виробництва і обмежену виробничу базу, може відіграти важливу роль у формуванні інституційного середовища, сприятливого для індустріального розвитку, а, відповідно, – й для посилення економічної спроможності регіонів. Емпірична перевірка гіпотез про існування впливу промислового бізнесу та бюджетної децентралізації на добробут населення України у довгостроковому періоді (2001–2016 рр.), що була здійснена за допомогою економетричних моделей розподілених лагів, засвідчила з високим рівнем статистичної значущості, що поглиблення децентралізації та розширення промислового випуску позитивно впливає на наявні доходи людини на всьому часовому проміжку. Додаткова перевірка гіпотези щодо існування впливу бюджетної децентралізації та розвитку виробничого бізнесу на рівень добробуту населення у сукупності регіонів країни, проведена за допомогою кластерного аналізу, підтвердила існування відповідних впливів, а також дала змогу пересвідчитись у пріоритетності переробної промисловості для забезпечення заможності населення порівняно з сільськогосподарським виробництвом і добуванням корисних копалин.

Іноземний досвід того, яким чином можна і потрібно дбати про добробут населення у регіонах, вирішувати питання забезпечення його робочими місцями, залучаючи виробничий бізнес та інвестиції, є важливим для сприйняття місцевою владою в Україні. У політичному сенсі доцільно змінити критерії оцінки діяльності посадовців на місцях. Особиста відданість і кумівство загрожують країні животінням у тенетах олігархічно-кланових відносин. Діяльність регіональної влади має оцінюватись за зміною економічних показників регіонів, визначальними серед яких повинні стати приріст валового регіонального продукту і доходів населення, залучення інвестицій та створення робочих місць.

Адже упродовж понад двох десятиліть у країні відбувається вимушена трудова міграція активних громадян за кордон, а здебільшого – до місць зайнятості в обласних центрах, у столиці, з навколишніх сіл і містечок [97]. Раніше у найменших містах був надлишок робочих місць, працювало багато промислових підприємств. Але відколи криза старої промисловості охопила різні мікро- та макрорегіони країни, більшість підприємств позакривалося і люди втратили роботу.

Попри те, навіть у найвіддаленіше містечко чи село можна залучати інвестиції, відкривати конкурентоспроможні виробництва, створювати робочі місця. Як свідчить практика, коли у донедавна депресивні місцини приходять інвестори і відкривають нові виробництва, там відбувається економічне пожвавлення. Упродовж останніх років у різних регіонах країни стало до ладу багато нових підприємств переробної промисловості, що працюють за прогресивними технологіями [98, 99]. Інвестування у створення осередків нової індустрії здійснюється здебільшого на основі приватних ініціатив із залученням внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів. Нові підприємства використовують інноваційні технології у традиційних і сучасних видах виробництв. З'являються високотехнологічні підприємства, зокрема, з виробництва електронного устаткування (завод сингапурської компанії Flextronics у місті Мукачеве Закарпатської області; фабрика Jabil у селі Розовка під Ужгородом; завод ЕКТА у Житомирі; завод компанії Flylights Factory у Києві). Тож стан економіки регіонів можна і потрібно змінювати на краще, а ключем до цього повинна стати розбудова нового промислового сектора

на основі технологій Індустрії 4.0 у руслі стратегії розвитку промислового комплексу країни.

Реалізація управлінської моделі відповідальності регіональної влади за економічний розвиток регіонів активізуватиме незалежні інноваційні ініціативи на місцях, сприятиме віднаходженню ефективних форм забезпечення суспільно-економічного розвитку регіонів. Інституційні рамки децентралізованого державного управління дозволяють налагоджувати більш ефективні відносини між місцевою владою, бізнесом і громадою, утверджувати правила і норми, що полегшують умови для приватних інвестицій та розвитку виробничої діяльності, і тим самим забезпечувати суспільний добробут.

Економічний розвиток в умовах децентралізації відбувається завдяки удосконаленню урядової політики на місцях, яка стає дружньою до бізнесу, та оздоровленню інвестиційного клімату. Прямим ефектом поліпшення інвестиційного клімату стає активізація підприємництва, розвиток нової економіки, посилення дії інноваційних драйверів та прискорення науково-технологічного поступу.

Дієвими чинниками регіонального розвитку могли би стати регіональні програми стимулювання економічного розвитку; заходи з локалізації виробництва і галузевого таргетінгу; заохочення до формування інноваційних виробничих та інфраструктурних кластерів на основі мережевої взаємодії між фірмами; створення СЕЗ у різних формах (зон вільної торгівлі, технологічних зон розвитку, високотехнологічних промислових зон розвитку тощо) на засадах широкого залучення прямих іноземних інвестицій; податкові пільги для приватних довгострокових інвестицій. Разом із тим, як свідчить світовий досвід, безладне застосування владою у регіонах інструментів економічного сприяння може викликати певні ризики та призводити до низки суперечливих наслідків децентралізації, як-от: поглиблення диференціації економічної потужності регіонів і суспільної нерівності, що загрожує проявами відцентрових тенденцій у країні та суспільного невдоволення; посилення міжрегіональної конкуренції за залучення інвестицій, що здорожчує стимулюючі пакети для місцевих бюджетів; хаотична розбудова виробничих потужностей у різних регіонах країни, що створює передумови до надвиробництва продукції за недостатнього попиту на внутрішньому і зовнішньому ринках. Пом'якшити або й взагалі уникнути таких неоднозначних проявів дозволяє дотримання відповідності між регіональними та загальнодержавними стратегічними засадами економічної політики, політики залучення інвестицій та промислового розвитку.

*Надійшла до редакції 04.11.2018 р.*

*Шовкун І.А., канд. екон. наук,  
ведучий научний співробітник  
ГУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"*

#### **ПРОМЫШЛЕННОЕ РАЗВИТИЕ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ: ОПЫТ ВЕДУЩИХ ИНДУСТРИАЛЬНЫХ СТРАН И ВЫВОДЫ ДЛЯ УКРАИНЫ**

Рассматриваются вопросы промышленного развития в условиях децентрализации властных и экономических полномочий государства, проводимой в Украине. Поскольку проблема деиндустриализации национальной экономики остается очень острой, то в этом исследовании представлены те средства и инструменты для ее решения, которыми располагает политика децентрализации. Целью этой статьи стало раскрытие содержания децентрализации, обобщение апробированных в ведущих индустриальных странах подходов

к обеспечению экономического роста и повышению общественного благосостояния на основе промышленного развития регионов, а также обоснование целесообразности их использования в Украине.

Изложены сущностные аспекты децентрализации и раскрыт характер ее влияния на инвестиционный климат. Обобщены подходы к проведению децентрализации полномочий государства и нахождению эффективных форм достижения общественно-экономического развития регионов на индустриальной основе по примеру стран – лидеров мировой промышленно-технологической сферы. Обоснована целесообразность углубления процессов децентрализации и промышленного развития для усиления экономической состоятельности регионов в Украине. Построены эконометрические модели, подтверждающие наличие статистически значимого влияния промышленного бизнеса и бюджетной децентрализации на благосостояние населения страны в долгосрочном периоде (2001–2016 гг.). Проведен кластерный анализ, подтверждающий значительное влияние бюджетной децентрализации и развития производственного бизнеса (включая промышленный и сельскохозяйственный) на уровень благосостояния населения в регионах страны, а также свидетельствующий о приоритетности перерабатывающей промышленности по сравнению с другими видами производства для обеспечения благосостояния населения регионов. Показано, что ключом к улучшению состояния экономики регионов должно стать развитие нового промышленного сектора на основе технологий Индустрии 4.0 в русле стратегии развития промышленного комплекса страны.

**Ключевые слова:** децентрализация властных и экономических полномочий государства, промышленное развитие, развитие регионов, инвестиционный климат, локализация производства, отраслевой таргетинг, инновационные кластеры, общественное благосостояние, способность общин

*I. Shovkun, PhD in Economics, Leading Researcher,  
Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine*

#### **INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN DECENTRALIZED CONDITIONS: EXPERIENCE OF LEADING INDUSTRIAL COUNTRIES AND CONCLUSIONS FOR UKRAINE**

The article deals with the issues of industrial development in the conditions of decentralization of power and economic authorities of the state, which has been launched in Ukraine. Since the problem of the de-industrialization of the national economy remains very acute, this study presents the tools and instruments to address it, which has a policy of decentralization in its arsenal. The purpose of this work is to reveal the content of decentralization, generalize the approaches to ensuring economic growth and increasing public welfare on the basis of regional industrial development, as well as on the substantiation of the feasibility of their use in Ukraine.

The author highlights various essential aspects of decentralization and reveals the nature of its influence on the investment climate. Generalized the approaches to decentralization of state powers and finding effective forms of regional socio-economic development on an industrial basis, on the examples of countries-leaders in the world industrial-technological sphere. Justified the expediency of deepening decentralization and industrial development in order to strengthen the economic capacity of Ukrainian regions. The author constructs various econometric models to show the presence of a long-term statistically significant influence of industrial business and budget decentralization on the welfare of national population (2001-2016).

A cluster analysis was carried out that confirmed the existence of the impact of fiscal decentralization and the development of production business (including industrial and agricultural) on the welfare in the country's aggregate regions. Also, it allowed to determine the priority of the processing industry in comparison with other types of production in ensuring the prosperity of the regional population. It is shown that the key to improving the condition of regional economy should be the development of a new industrial sector based on the technologies of the Industry 4.0 in line with the strategy of development of the country's industrial complex.

**Key words:** decentralization of power and economic authorities of the state, industrial development, regional development, investment climate, production localization, industry targeting, innovative clusters, public welfare, community capacity



### References

1. Zhalilo, Yaroslav (2018, June 22). On the principles of modern regional development policy. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina – Mirror of the week. Ukraine*. Retrieved from [https://dt.ua/macrolevel/pro-principi-suchasnoyi-politiki-regionalnogo-rozvitku-281358\\_.html](https://dt.ua/macrolevel/pro-principi-suchasnoyi-politiki-regionalnogo-rozvitku-281358_.html) [in Ukrainian].
2. Zhalilo, Yaroslav (2018, May 18). Economic growth: why are we losing it? *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina – Mirror of the week. Ukraine*. Retrieved from [https://dt.ua/macrolevel/ekonomichne-zrostannya-chomu-mi-yogovtrachayemo-278200\\_.html](https://dt.ua/macrolevel/ekonomichne-zrostannya-chomu-mi-yogovtrachayemo-278200_.html) [in Ukrainian].
3. Sas, Olena (2016, April 12). Decentralization under the microscope: analysis of the pros and cons for the united communities. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/2101> [in Ukrainian].
4. Zhalilo, Yaroslav (2018, November 4). Will the spart give a flame or challenges for the new phase of decentralization. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina – Mirror of the week. Ukraine*. Retrieved from [https://dt.ua/internal/chi-z-iskri-polum-ya-zaymetsya-abo-sim-viklikiv-dlya-novogo-etapu-decentralizaciyi-292921\\_.html](https://dt.ua/internal/chi-z-iskri-polum-ya-zaymetsya-abo-sim-viklikiv-dlya-novogo-etapu-decentralizaciyi-292921_.html) [in Ukrainian].
5. Snihova, Olena (2018, April 29). Smart specialization and stupid realization. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina – Mirror of the week. Ukraine*. Retrieved from [https://zn.ua/economics\\_of\\_regions/smart-specializaciya-i-stupid-realizaciya-282534\\_.html](https://zn.ua/economics_of_regions/smart-specializaciya-i-stupid-realizaciya-282534_.html) [in Ukrainian].
6. MERT presentation (2018, March 21). Development strategy of Ukraine's industrial complex (project). Retrieved from [https://issuu.com/mineconomdev/docs/\\_\\_\\_\\_\\_ip\\_strategy\\_\\_\\_\\_\\_1\\_](https://issuu.com/mineconomdev/docs/_____ip_strategy_____1_) [in Ukrainian].
7. Industrialization and collectivization in Ukraine: the course and consequences. History of Ukraine: course of lectures. Ukraine in the 20-30's of the XXth century. Retrieved from <https://history.vn.ua/book/lection/39.html> [in Ukrainian].
8. Manor, J. (1999). The political economy of democratic decentralization. The World Bank. doi: <https://doi.org/10.1596/0-8213-4470-6>
9. Rosenbaum, Allan (2013). Decentralization and Local Governance: Comparing US and Global Perspectives. *Halduskultuur – Administrative Culture*, 14(1), 11-17.
10. Litvack, Jennie, Ahmad, Junaid, Bird, Richard (1998). Rethinking Decentralization in Developing Countries. The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. doi: <https://doi.org/10.1596/0-8213-4350-5>
11. Decentralization: a sampling of definitions (1999, October). *Joint UNDP-Government of Germany Evaluation of the UNDP Role in Decentralization and Local Governance Working Paper*. Retrieved from [http://web.undp.org/evaluation/documents/decentralization\\_working\\_report.PDF](http://web.undp.org/evaluation/documents/decentralization_working_report.PDF)
12. Bojanic, A.N. (2018). The Impact of Fiscal Decentralization on Accountability, Economic Freedom, and Political and Civil Liberties in the Americas. *Economies*, 6(1), 8. doi: <https://doi.org/10.3390/economies6010008>
13. Iqbal, Nasir, Ud Din, Musleh, Ghani, Ejaz (2012, Autumn). Fiscal Decentralisation and Economic Growth: Role of Democratic Institutions. *The Pakistan Development Review*, 173-195. doi: <https://doi.org/10.30541/v51i3pp.173-195>
14. Aslim, E.G., & Neyapti, B. (2017). Optimal fiscal decentralization: Redistribution and welfare implications. *Economic Modelling*, 6, 224-234. doi: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.12.008>
15. Baskaran, T., Feld, L.P., & Schnellenbach, J. (2016). Fiscal Federalism, Decentralization, and Economic Growth: A Meta-Analysis. *Economic Inquiry*, 54(3), 1445-1463. doi: <https://doi.org/10.1111/ecin.12331>
16. Akai, Nobuo, and Masayo, Sakata (2002). Fiscal decentralization contributes to economic growth: evidence from state-level cross-section data for the United States. *Journal of urban economics*, 52(1), 93-108. doi: [https://doi.org/10.1016/S0094-1190\(02\)00018-9](https://doi.org/10.1016/S0094-1190(02)00018-9)
17. Anping, Chen, Groenewold, Nicolaas (2013, December). The national and regional effects of fiscal decentralisation in China. *The Annals of Regional Science*, 51: 3, 731-760. doi: <https://doi.org/10.1007/s00168-013-0554-4>
18. Martinez-Vazquez, Jorge, Lago-Peñas, Santiago, Sacchi Agnese (2016, November). The impact of fiscal decentralization: a survey. *Journal of Economic Surveys*. Retrieved from [https://www.researchgate.net/publication/278785364\\_The\\_impact\\_of\\_fiscal\\_decentralization\\_A\\_survey](https://www.researchgate.net/publication/278785364_The_impact_of_fiscal_decentralization_A_survey)
19. Kim, Junghun, Sean, Dougherty (Eds). (2018). Fiscal Decentralisation and Inclusive Growth. OECD Fiscal Federalism Studies. OECD Publishing. Retrieved from <http://www.oecd.org/tax/federalism/fiscal-decentralisation-and-inclusive-growth.pdf>
20. Boadway, R. and Dougherty, S. (2018). Decentralisation in a Globalised World: Consequences and Opportunities. *OECD Working Papers on Fiscal Federalism*, 21. doi: <https://doi.org/10.1787/ceaaa9b0-en>
21. Chen, Zhi, and Nan, Zhao (2017). Research on the Effect of Fiscal Decentralization on Science and Technology Input in China. *Agro food industry hi-tech*, 28.3, 3014-3019.
22. Sobel, R. S., Dutta, N., & Roy, S. (2013). Does fiscal decentralization result in a better business climate? *Applied Economics Letters*, 20(1), 84-91. doi: <https://doi.org/10.1080/13504851.2012.657344>
23. Martínez-Vázquez, J., & McNab, R.M. (2006). Fiscal decentralization, macrostability, and growth. *Hacienda Pública Española / Revista de Economía Pública*, 179-(4/2006), 25-49.
24. Kindzerskyi, Y. (2017). Deindustrialization and its determinants in the world and in Ukraine. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 11, 48-72 [in Ukrainian].



25. Shovkun, I. (2016). Neo-industrialization in Ukraine: are there macroeconomic preconditions and potential? *Ekonom. prognozuvannâ – Economy and forecasting*, 4, 48-69. Retrieved from [http://eip.org.ua/docs/EP\\_16\\_4\\_48\\_uk.pdf](http://eip.org.ua/docs/EP_16_4_48_uk.pdf) [in Ukrainian].
26. Pavlov, K. (2011). Regional factor in macroeconomic models. *Obshchestvo i jekonomika – Society and economy*, 6, 110-122 [in Russian].
27. Tsvetkova, A. (2010). The economic development policy in the USA: contemporary trends and causes of state-level variations. *Voprosy ekonomiki – Economics*, 9, 133-143 [in Russian].
28. Rosenbaum, Allan (2013). Decentralization and Local Governance: Comparing US and Global Perspectives. *Halduskultuur – Administrative Culture*, 14(1), 11-17.
29. Built in the USA. Being here makes us better. Retrieved from <http://www.kia.com/us/en/content/why-kia/built-in-the-usa/overview>
30. Mercedes-Benz U.S. International. Retrieved from [http://en.wikipedia.org/wiki/Mercedes-Benz\\_U.S.\\_International](http://en.wikipedia.org/wiki/Mercedes-Benz_U.S._International)
31. Mercedes-Benz Tuscaloosa Plant. Retrieved from <http://www.daimler.com/dcom/0-5-1382119-1-1333338-1-0-0-0-0-9506-0-0-0-0-0-0-0.html>
32. Electrolux Group Expands Operations in South Carolina and Tennessee (2018, January 31). *Area Development News Desk*. Retrieved from <http://www.areadevelopment.com/newsItems/1-31-2018/electrolux-group-anderson-south-carolina-springfield-tennessee.shtml>
33. Porter, Eduardo (2018, May 2). Lessons From Rust-Belt Cities That Kept Their Sheen. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/05/01/business/economy/rust-belt-cities.html>
34. Krugman, Paul R. (1983). Targeted industrial policies: theory and evidence. Proceedings – Economic Policy Symposium – Jackson Hole, Federal Reserve Bank of Kansas City. Retrieved from <https://www.kansascityfed.org/publicat/sympos/1983/S83KRUGM.pdf>
35. Carlson, Virginia L. (1994, January). Rick Matto on Industry Targeting: A New Approach to Local Economic Development. *Chicago Fed Letter*, 77. Retrieved from <https://www.chicagofed.org/publications/chicago-fed-letter/1994/january-77>
36. Volkova, N.N., Sahnó, T.V. (2007). US industrial clusters. SShA - Kanada. *Jekonomika, politika, kul'tura – USA - Canada Economics, politics, culture*, 1, 51-68 [in Russian].
37. Barton, Dominic, Katz, Bruce J. (2015, February 02). Priorities for Jump starting the U.S. Industrial Economy. *Harvard Business Review*. Retrieved from <https://hbr.org/2015/02/priorities-for-jumpstarting-the-u-s-industrial-economy>
38. Vey, Jennifer S., Austin, John C., and Bradley, Jennifer (2010). The Next Economy: Economic Recovery and Transformation in the Great Lakes Region. *Brookings Institution*. Retrieved from [https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0927\\_great\\_lakes.pdf](https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0927_great_lakes.pdf)
39. Ohio Department of Development, Office of Strategic Research (2010, August). Ohio's Logistics Cluster. Retrieved from <https://development.ohio.gov/files/research/b800000000.pdf>
40. Ohio Department of Job and Family Services (2008). Changing Course Ohio Economic Analysis. Retrieved from <http://ohiolmi.com/research/publications/2008OhioEconomicAnalysis.pdf>
41. Gross Domestic Product of Ohio. Retrieved May 15, 2008 from <http://www.odod.state.oh.us/research/files/E100.pdf>
42. Priority Investment Areas. Retrieved May 30, 2008. Retrieved from [http://www.odod.state.oh.us/cms/uploadedfiles/Research/g200000000\(3\).pdf](http://www.odod.state.oh.us/cms/uploadedfiles/Research/g200000000(3).pdf)
43. Ohio Job Outlook to 2014. Retrieved June 3, 2008. Retrieved from <http://lmi.state.oh.us/proj/Projections/Ohio/OhioJobOutlook.pdf>
44. Temple James. California's plan to integrate the West Coast grid is a great idea—that could easily backfire (2018, July 11). *MIT Technology Review*. Retrieved from <https://www.technologyreview.com/s/611627/californias-plan-to-integrate-the-west-coast-grid-is-a-great-idea-that-could-easily/>
45. Temple, James (2017, December 28). How to Get Wyoming Wind to California, and Cut 80% of U.S. Carbon Emissions. *MIT Technology Review*. Retrieved from <https://www.technologyreview.com/s/609766/how-to-get-wyoming-wind-to-california-and-cut-80-of-us-carbon-emissions/>
46. California Legislative Information. AB-813 Multistate regional transmission system organization: membership (2017-2018). Retrieved from [https://leginfo.ca.gov/faces/billCompareClient.xhtml?bill\\_id=201720180AB813](https://leginfo.ca.gov/faces/billCompareClient.xhtml?bill_id=201720180AB813)
47. Cullenward, Danny, Welton, Shelley (2018). The Quiet Undoing: How Regional Electricity Market Reforms Threaten State Clean Energy Goals. *Yale Journal on Regulation Bulletin* (forthcoming). doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3212687>
48. Vey, Jennifer S., Austin, John C., and Bradley, Jennifer (2010). The Next Economy: Economic Recovery and Transformation in the Great Lakes Region. *Brookings Institution*. Retrieved from [https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0927\\_great\\_lakes.pdf](https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0927_great_lakes.pdf)
49. Acs, Gregory, Pendall, Rolf, Treskon, Mark, Khare, Amy (2017, March). The Cost of Segregation: National Trends and the Case of Chicago, 1990–2010. Research Report. Urban Institute. Retrieved from [https://www.urban.org/sites/default/files/publication/89201/the\\_cost\\_of\\_segregation\\_final.pdf](https://www.urban.org/sites/default/files/publication/89201/the_cost_of_segregation_final.pdf)
50. Leland, John (2018, April 22). Touring the Rust Belt of New York City. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/04/22/nyregion/touring-the-rust-belt-of-new-york-city.html>



51. Porter, Eduardo (2018, May 2). Lessons From Rust-Belt Cities That Kept Their Sheen. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/05/01/business/economy/rust-belt-cities.html>
52. Rotman, David (2018, June 18). From rust belt to robot belt: Turning AI into jobs in the US heartland. *MIT Technology Review*. Retrieved from <https://www.technologyreview.com/s/611412/ai-could-wreak-economic-havoc-we-need-more-of-it/>
53. About Uber ATG (2018). Retrieved from <https://www.uber.com/info/atg/>
54. Argo AI LLC (2018). Technology that drives a new age of mobility. Retrieved from <https://www.argo.ai/>
55. Aurora Innovation, Inc. (2018). Aurora Wordmark. Retrieved from <https://aurora.tech/>
56. Caterpillar – Cat (2015, November 4). Caterpillar Startup Challenge Allows 10 Companies to Pitch their Visions. *Equipment Today*. Retrieved from <https://www.forconstructionpros.com/equipment/press-release/12134459/caterpillar-cat-caterpillar-startup-challenge-allows-10-companies-to-pitch-their-visions>
57. Caterpillar (2015, November 4). Companies Participate in the Caterpillar Startup Challenge. Retrieved from <https://www.caterpillar.com/en/news/caterpillarNews/innovation/10-companies-participate-in-the-caterpillar-startup-challenge.html>
58. Treasury Releases Proposed Regulations on Opportunity Zones Designed to Incentivize Investment in American Communities (2018, October 19). *U.S. Department of the Treasury*. Retrieved from <https://home.treasury.gov/index.php/news/featured-stories/treasury-releases-proposed-regulations-on-opportunity-zones-designed-to>
59. Manufacturing, value added (current US\$). World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.CD>
60. Research and Development: National Trends and International Comparisons. Science & Engineering Indicators 2016. National Science Board. Retrieved from <https://www.nsf.gov/statistics/2016/nsb20161/uploads/1/7/chapter-4.pdf>
61. Timothy, W. (2018, Oct. 30). Martin American Tech Firms Are Winning the R&D Spending Race With China. *The Wall Street Journal*. Retrieved from <https://www.wsj.com/articles/american-tech-firms-are-winning-the-r-d-spending-race-with-china-1540873318>
62. The Readiness for the Future of Production Report 2018. Insight Report. World Economic Forum 2018. Retrieved from [http://www3.weforum.org/docs/FOP\\_Readiness\\_Report\\_2018.pdf](http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf)
63. Shen, C., Jin, J., & Zou, H.F. (2012). Fiscal Decentralization in China: History, Impact, Challenges and Next Steps. *Annals of Economics & Finance*, 13(1), 1-51.
64. Huang, Yukon (2018, March 13). China's Economy Is Not Normal. It Doesn't Have to Be. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/03/13/opinion/china-economy-corruption.html>
65. Li, Yuan (2018, Oct. 3). Private Businesses Built Modern China. Now the Government is Pushing Back. *The New York Times*. Retrieved from [https://www.nytimes.com/2018/10/03/business/china-economy-private-enterprise.html?emc=edit\\_mbe\\_20181004&nl=morning-briefing-europe&nid=8560471520181004&te=1](https://www.nytimes.com/2018/10/03/business/china-economy-private-enterprise.html?emc=edit_mbe_20181004&nl=morning-briefing-europe&nid=8560471520181004&te=1)
66. Xu, Chenggang (2011). The Fundamental Institutions of China's Reforms and Development. *Journal of Economic Literature*, 49(4), 1076-1151. doi: <https://doi.org/10.1257/jel.49.4.1076>
67. OECD/UCLG (2016). Subnational Governments around the world: Structure and finance. Annexes. Profile-China. Retrieved from [https://www.uclg.org/sites/default/files/global\\_observatory\\_on\\_local\\_finance\\_0.pdf](https://www.uclg.org/sites/default/files/global_observatory_on_local_finance_0.pdf)
68. National Statistical Bureau (2016). China Statistical Yearbook. Divisions of Administrative Areas in China (End of 2015).
69. List of state-owned enterprises of China. Retrieved from [https://en.wikipedia.org/wiki/List\\_of\\_state-owned\\_enterprises\\_of\\_China#cite\\_ref-2](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_state-owned_enterprises_of_China#cite_ref-2)
70. National Statistical Bureau (2016). China Statistical Yearbook. Number of Business Entities by Region and Status of Registration (2015).
71. Qiao, Baoyun, Martinez-Vazquez, Jorge, Xu, Yongsheng (2008). The trade off between growth and equity in decentralization policy: China's experience. *Journal of Development Economics*, 86, 112-128. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2007.05.002>
72. National Statistical Bureau (2016). China Statistical Yearbook. Public Budget Revenue and Expenditure and Their Increase Rates.
73. Zhou, F., Tan, M. (2017). Tax-Sharing System. In: Relationship between the Central Government and Local Governments of Contemporary China. Social Development Experiences in China. Springer, Singapore. doi: [https://doi.org/10.1007/978-981-10-4388-8\\_3](https://doi.org/10.1007/978-981-10-4388-8_3)
74. Ma, Fengmei, et al. (2018). Material footprint of a fast-industrializing region in China, Part 1: Exploring the materialization process of Liaoning Province. *Resources, Conservation and Recycling*, 134, 228-238. doi: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.03.015>
75. The decentralization of power in 2014 helped China withstand the pressure of the economic downturn - Li Keqiang (2015, March 15). Retrieved from <http://russian.people.com.cn/n/2015/0315/c31521-8863311.html>
76. World Economic Forum (2018). Readiness for the Future of Production Report 2018. Retrieved from [www.weforum.org](http://www.weforum.org)
77. Trach, Natalya, Aslund, Anders (2018, February 2). Ukrainian authorities are concerned about their own enrichment, not about the welfare of the population. *Economichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/2/633667/> [in Ukrainian].

78. Kabachinska, Svitlana (2018, May 26). Hypermarket `Khmelnichchyna`. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina – Mirror of the week. Ukraine*. Retrieved from [https://dt.ua/internal/gipermarket-hmelnichchina-278877\\_.html](https://dt.ua/internal/gipermarket-hmelnichchina-278877_.html) [in Ukrainian].
79. Dubrovik-Rokhova, Alla (2016, Oct. 12). Ukraine today is Peru in 1979. *Den' – The Day*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayina-sogodni-ce-peru-1979-go> [in Ukrainian].
80. Tregub, Hanna (2015, November 5). Michel Tereshchenko: "I donot want Glukhov to be a buffer zone. *Ukrains'kyj tyzhden' – Ukrainian week*, 44 (416) [in Ukrainian].
81. Dubrovik-Rokhova, Alla (2018, April 11). Plan "A" did not work. Do you have a "B" plan? *Den' – The Day*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobnyi-plan-ne-spracyuvav-u-vas-ye-plan-b> [in Ukrainian].
82. A plant for the production of mixed fertilizers opened in Ternopil region (2015, September 22). Retrieved from <http://www.agroperspectiva.com/ru/news/151252> [in Russian].
83. Regional development agencies should be considered as promising startups... (2018, January 19). *Decentralization provides opportunities*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/8057> [in Ukrainian].
84. Unique investment opportunities of Zhytomyr region (2018). Agency for Regional Development of Zhytomyr Region. Retrieved from [http://otg.mrada-baranivka.gov.ua/images/documents/2018/2018-11-02PRESENTATION\\_1.pdf](http://otg.mrada-baranivka.gov.ua/images/documents/2018/2018-11-02PRESENTATION_1.pdf) [in Ukrainian].
85. Report of the Agency "Regional Development Agency of Vinnytsia Region". Period: 2017. Retrieved from [https://drive.google.com/file/d/1XKkV\\_aEiJfRf7XbAd5xS0wbOYIShC97P/view](https://drive.google.com/file/d/1XKkV_aEiJfRf7XbAd5xS0wbOYIShC97P/view) [in Ukrainian].
86. Soldak, M., Shamileva, L. (2018). Development factors of the industrial regions: innovation based modernization opportunities on an innovative basis. *Ekonomika promyslovosti – Economy of the industry*, 1 (81), 21-43 [in Ukrainian].
87. Kasich, A. (2017). Regional economic autonomy in the context of the modernization revival. *Ekonomika promyslovosti – Economy of the industry*, 3 (79), 96-113 [in Ukrainian].
88. Lunina, I. (Ed.). (2017). Consolidation of Public Finances in Ukraine. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting. Kyiv. Retrieved from <http://ief.org.ua/docs/mg/288.pdf> [in Ukrainian].
89. State Statistics Service of Ukraine (2018). Gross Regional Product in 2016. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
90. Ministry of Finance of Ukraine (2017). Budget of Ukraine in 2016. Retrieved from <https://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychnyi-zbirnyk-ministerstva-finansiv--biudzheta-ukrainy--?category=bjudzheta> [in Ukrainian].
91. State Statistics Service of Ukraine (2018). Incomes and expenses of the population in 2016. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
92. State Statistics Service of Ukraine. Employed population by economic activity in 2012-2016. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
93. Reinert, E.C. (2011). How wealthy countries become wealth, and why poor countries remain poor. Moscow: Publishing House of the State University - Higher School of Economics [in Russian].
94. Rating of agrarian regions in total production of agricultural products for 2016. Retrieved from <https://media.uagroup.ua/top-5-naybilsh-agrarnih-oblastey-ukrayini> [in Ukrainian].
95. Hirshfel'd, Anatolij, Salikhova, Olena (2017, Oct. 4). Will Ukraine move to the Club of the wealthy states. *Uriadovyj kur'ier – Government Courier*. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/chi-vtoruye-ukrayina-shlyah-do-klubu-zamozhnih-der/> [in Ukrainian].
96. Lunina, I. (Ed.). (2016). Development of Budget Decentralization in Ukraine: Scientific Report. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting. Kyiv [in Ukrainian].
97. Kalachova, Galina, Denkov, Dmitry (2018, January 23). 150 kilometers from the Circular Road, or what decentralization did to small towns. *Economichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/01/23/633277/> [in Ukrainian].
98. Companies opened in Ukraine since the beginning of 2015. Retrieved from <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1kI7M2ngkfQ78HuA0sCKGEaENzg&ll=48.924196793362405%2C30.211749000000054&z=6> [in Ukrainian].
99. 10 Ukrainian plans younger than a year old (2016, May 25). *BusinessViews*. Retrieved from <https://business-views.com.ua/ru/business/id/10-ukrainskih-zavodov-kotorym-esche-ne-ispolnilsja-god-1134/> [in Russian].